

У ГЛИБ ВІКІВ

УДК: 94(477. 51 – 25): [930. 2 + 2 – 283]

Ірина ЧУГАЄВА

ЧЕРНІГІВСЬКІ КНЯГИНІ І КНЯЗІВНИ НА СТОРІНКАХ КИЇВСЬКОГО ЛІТОПISУ XII ст. І ЛЮБЕЦЬКОГО СИНОДИКА: порівняльна характеристика

У статті підраховано чернігівських княгинь і князівен, згаданих у Київському літописі XII ст. та Любецькому Синодику в XI – середині XIII ст., а також здійснена спроба їхньої ідентифікації. На основі порівняння частотності та контексту згадувань княгинь і князівен взагалі й чернігівських зокрема в Київському літописі XII ст. автор виділяє ще один критерій, що маркує сліди чернігівського літописання Ольговичів.

Ключові слова: чернігівські княгині і князівни, Київський літопис, Любецький Синодик, Всеволод Ольгович, Святослав Ольгович, Святослав Всеволодович.

Сучасні дослідники все частіше звертаються до гендерних аспектів як історії нашої держави в цілому, так і регіонального історіописання зокрема. Такий дослідницький інтерес не випадковий. Він у першу чергу пов'язаний із тим, що історію «творили» і «писали» в переважній більшості чоловіки. Тому історичний дискурс можна назвати «чоловічим». З одного боку, історії всесвітня та й Київської Русі загалом уявляються із «чоловічим обличчям». З іншого ж, відоме й численне жіноцтво, котре теж залишило помітний слід в історичному процесі. Однак у літописах їм приділена значно менша увага, ніж князям.

Давньоруські джерела зафіксували імена низки княгинь і князівен, які запам'яталися сучасникам і нащадкам не лише через те, що були дружинами та доньками князів – правителів і володарів Русі, але й за їх політичну та дипломатичну діяльність. Утім, через незначну кількість збережених і доступних з епохи Київської Русі писемних джерел роль жінок в цілому не була оцінена належним чином: учені не спромоглися дати комплексної оцінки їхньої діяльності, змалювати політичний і психологічний портрет, за винятком хіба що княгині Ольги, дружини князя Ігоря, матері Святослава та Анни Ярославни, доньки Ярослава Мудрого, дружини французького короля Генріха I.

Одним із складних і суперечливих питань є ідентифікація літописних княгинь і князівен, котрі згадані переважним чином без імені, тільки по батькові, а іноді – навіть без вказівки на родові походження, лише як дружини чернігівських князів. Дослідження цієї проблеми ускладнюється ще й тим, що точно не відомо, скільки той чи інший князь мав дружин-княгинь і доньок-князівен, які були їх імена при народженні, під час хрещення, прийняття постригу в черниці, якщо останнє мало місце.

До цього часу дослідники зупинялися переважним чином на генеалогічних про-

© Чугаєва Ірина Костянтинівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

блемах гендерної складової давньоруської історії (Д. Донської¹, В. М. Коган², Л. В. Войтович³), правовому, суспільному положенні, економічному становищі жінок у Давньоруській державі, на їх внутрішньополітичній і навіть міжнародній діяльності (Н. Л. Пушкарьова⁴), стосунках і відносинах між жінкою і чоловіком у сім'ї (Б. О. Романов⁵), ономастиконі (А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенський⁶). Наша ж розвідка покликана здійснити спробу дати відповідь на питання – кого з чернігівських жінок (імена, родові походження), як (по імені, по батькові, за родовим чи етнічним походженням), яким чином і чому (контекст подій) згадували літописці. Також припускаємо, що кількісні методи дослідження текстів (контент-аналіз літописів разом із статистичними методами дослідження) допоможуть визначити додатковий критерій з'ясування походження літописної інформації і фрагментів (відповідно це дасть відповідь на питання, за яких причин вони згадані) Київського літопису XII ст. (далі – КЛ), в якому наявні сліди численних місцевих традицій історіописання, з чим у цілому погоджується більшість літописознавців шахматівського і постшахматівського напрямку в історіографії.

На жаль, на сторінки літописів потрапили лапідарні згадки про незначну кількість княгинь і князівен, особливо місцевих, чернігівських. Тому для їхньої ідентифікації були залучені не лише літописні пам'ятки, але й Любецький Синодик (пом'яник чернігівських князів і їхніх княгинь) (далі – ЛС), а також частково навіть довідникові видання із генеалогії роду Рюриковичів.

На основі згадування імен княгинь і князівен (князівських, канонічних та черних), їх династичної приналежності та деякою мірою походження, припускаємо, що можна виділити місцеві за змістом повідомлення КЛ. Проаналізувавши згадування дружин князів та їхніх дочок на сторінках літописів, ЛС та довідникових видань із генеалогії Рюриковичів за період XI – середину XIII ст. (до монголо-татарських спустошень давньоруських земель), зафіксуємо 60 чернігівських княгинь і князівен, з яких 42 – відомі історичній науці за іменами, 17 – тільки за родовим походженням, тобто по батькові, а одна – навіть тільки за етнічним походженням, яке й хотів підкреслити літописець.

Для дослідження питання про те, як і чому згадувалися чернігівські жінки – представниці князівського дому Ольговичів, варто звернутися до аналізу звісток саме КЛ, де наявні, за нашими підрахунками, 86 чернігівських літописних фрагментів, які у тому чи іншому вигляді походили з чернігівських джерел (літописних і агіографічних)⁷.

Отже, за нашими спостереженнями і підрахунками, в КЛ згадані 74 княгині і князівни різних регіонів Давньоруської держави. Серед них знаходимо імена і вказівки на 30 чернігівських княгинь (дружин чернігівських князів Ольговичів і Давидовичів) і князівен (доньок чернігівських князів), що становить майже 41% від загальної кількості. З них 22 (77% від усієї кількості чернігівських княгинь і князівен) згадані за родовим походженням (тобто тільки по батькові або як донька певного чернігівського князя чи його княгиня) та 7 (23%) – по імені (4 дружини, 2 доньки і навіть одна онука). Для порівняння, київських згадано 21, суздальських – 7, галицьких – 4, волинських – 4, новгородських – 3, полоцьких і рязанських – по 2, а переяславських – 1 (Таблиця 1). У цілому таке розміщення в тексті КЛ згадок про княгинь і князівен відповідає розподіленню місцевої літописної інформації за винятком переяславських літописних повідомлень, адже ще М. Д. Присьолков та Д. С. Лихачов припустили існування переяславського літописця Володимира Глібовича⁸.

Порівняно велика кількість згадувань чернігівських жінок, у тому числі і по імені, з одного боку, пояснюється тим, що Всеволод Ольгович, Святослав Всеволодич і Всеволод Святославич Чермний були не лише чернігівськими володарями, але й на певний час займали київський стіл. З іншого боку, така диспропорція у згадуванні дружин і доньок князів наштовхує на думку про відображення якогось чернігівського літописного джерела (джерел), наближеного до чернігівського князівського дому Ольговичів. Адже серед згаданих 30 чернігівських княгинь і князівен на сторінках КЛ переважну більшість займають саме дружини і доньки князів Ольговичів і лише

згадана княгиня, князівна і дружина небожа Святослава Володимировича Вщизького, на якому, власне, і завершилася династія Давидовичів.

Варто також підкреслити, що в 21 випадку (70% усіх згадувань) чернігівські княгині і князівни згадані в контексті заручин і шлюбу, коли їх видавали заміж чи їх батьки, чи їх брали в дружини чернігівські князі (Таблиця 2). З них лише 4 рази в КЛ зафіксовано їх імена. Оскільки відомо, що чернігівські князі породичалися мало не з усіма давньоруськими династіями, європейськими володарями (польськими королями, угорськими правителями) та кочівниками прикордонного Степу (половецькими ханами), чернігівські князівни автоматично ставали княгинями для інших представників місцевих династій, що не могло не відобразитися на сторінках літописів.

У контексті військово-політичної діяльності згадані вони лише 4 рази (13%) – це княгиня Ізяслава Давидовича та Святослава Всеволодича, 3 рази (11%) при констатації факту їхньої смерті чи опису процесу поховання – це дружина Всеволода Ольговича, Святослава Ольговича, його сина Олега Святославича (усі без імен!), 1 раз (3%) – народження доньки Святослава Ольговича Марії та 1 раз (3%) – постриг у черниці дружини Святослава Всеволодича.

Серед зафіксованих у КЛ чернігівських жінок помітне місце займають княгині і князівни Святослава Всеволодича, Всеволода Ольговича, його брата Святослава та сина Святослава, Олега Сіверського, котрі згадані по чотири рази, крім князівен Всеволода Ольговича, яких названо 5 разів (Таблиця 1). Ймовірно, такий розподіл згадок чернігівських княгинь і князівен пояснюється тим, що їх чоловіки-батьки такі, як Святослав Всеволодич та Всеволод Ольгович, були ще й київськими князями, особисте життя яких мало бути представленим принаймні в їхніх родових літописцях.

За нашими підрахунками, сукупно маємо 38 безпосередніх згадувань чернігівських княгинь і князівен, частіше по іменах, іноді лише по батькові в КЛ та ЛС (Таблиця 3). Зокрема, з них – 16 названі по іменах тільки в ЛС і 21 – у КЛ. У ЛС загадані дружини, тобто княгині чернігівських князів, за винятком онуки Ігоря Святославича – Євфимії, ім'я якої чомусь також потрапило на сторінки Синодика. У КЛ лише тільки княгиня Мстислава Святославича названа за походженням – ясиня, тобто осетинка.

У цілому прослідковується наступне розподілення згадування про жінок-чернігівок у КЛ і ЛС:

1. XI ст. – імена 4 княгинь перших чернігівських князів у ЛС, з них 1 – княгиня Миколи Святоші, сина Давида Святославича. Тільки КЛ згадує по імені онуку Миколи Святоші.

2. Княгиня та 4 князівни Всеволода Ольговича в КЛ, 2 з яких названі по іменах.

3. Княгиня Святослава Ольговича у ЛС та 3 доньки в КЛ, одна з яких – по імені.

4. Жодної княгині чи князівни *Ізяслава Давидовича* по імені не називає ні КЛ, ані ЛС.

5. 2 з 3 княгинь *Олега Святославича* називаються по іменах в КЛ, згадується також його донька та тільки в ЛС по імені дружина його сина Святослава Ольговича.

6. Згадані без імен дружина і донька *Ігоря Святославича*, а також 2 дружини синів Ігоря в КЛ, тоді як ЛС називає лише онуку Ігоря.

7. Тільки ЛС називає по іменах дружину *Ярослава Всеволодича*, а також дружину сина Ярополка, тоді як КЛ згадує лише його доньку без імені.

8. Імена дружини *Святослава Всеволодича* та дружин чотирьох його синів дізнаємося лише з ЛС, тоді як у КЛ вони згадані без імен. Проте у КЛ наявне ім'я доньки його сина Гліба, а також однієї дружини Всеволода Черного.

9. Тільки в ЛС міститься ім'я дружини Михайла Всеволодича.

Як бачимо, з ЛС дізнаємося унікальні імена чернігівських княгинь (15), котрі в жодному джерелі більше не зафіксовані, такі, як Анастасія, дружина Мстислава, Кілікія – Святослава Ярославича, Феодосія – його брата Давида, Анна – дружина Миколи Святоші, Катерина – Святослава Ольговича, Анастасія – дружина його сина, Олега Сіверського, Ірина – Ярослава Всеволодича, Василіса – дружина його сина, Ярополка Ярославича, Марія Васильковна – Святослава Всеволодича, Євдокія – його сина Володимира, Євросинія Юрїївна – Олега Святославича, Марфа – Мстислава

Святославича, Анастасія – Всеволода Чермного та Феофанія Романівна – Михайла Чернігівського, а також онука Ігоря Святославича Євфимія. Це вказує, зокрема, і на унікальність такого джерела, як ЛС.

Показово, що названі 6 княгинь і князівен, пов'язаних із князем Святославом Всеволодичем, – дружини його 4 синів і навіть дружина онука. Як вказували вище, така тенденція щодо уваги до князівського дому Святослава Всеволодича спостерігається і в КЛ.

Таким чином, навіть попередні спостереження над текстом КЛ і ЛС вказують на те, що достатнього високий ступінь концентрації згадок про місцевих княгинь і князівен, особливо по іменах, може виступати ще одним, додатковим маркером у визначенні походження літописної інформації. Це видно насамперед на прикладі чернігівських жінок князівського дому Ольговичів. Усі згадки про них, ймовірно, були наявні у чернігівському літописанні Ольговичів.

Таблиця 1.

ЗВІСТКИ КИЇВСЬКОГО ЛІТОПISУ ПРО КНЯГИНЬ І КНЯЗІВЕН XII ст.

№	Літописне повідомлення, звістка	Згадування князівни	Місцевий зміст звістки
1.	Смерть дружини Мстислава Володимировича 17 січня 6629 р.	княгиня Мстислава	київський
2.	Одруження доньки Мстислава Володимировича на грецькому царі 6630 р.	донька Мстислава (Добродєя-Євпраксія-Зоя ⁹⁾)	київський
3.	Привезли з Новгороду дружину Мстиславу Володимировичу 6630 р.	дружина Мстислава Дмитрівна, онука Завида	київський
4.	Смерть дружини Святополка Ізяславича 28 лютого 6633 р.	княгиня Святополка	київський
5.	Смерть дружини Володимира у липні «первый на десять» 6635 р.	княгиня Володимира	київський
6.	Відав заміж Всеволод Мстиславич свою доньку Верхуславу в Польщу 6645 р.	Верхуслава донька Всеволода	новгородський
7.	Відав заміж Всеволод Ольгович свою доньку в Польщу 6649 р.	донька Всеволода (Сбислава ¹⁰⁾)	<i>чернігівський</i>
8.	Ізяслав Мстиславич послав до сестри із проханням, щоб вона у зятя попросила Новгород для свого брата Святополка 6649 р.	сестра Ізяслава	новгородський
9.	Відав заміж Всеволод Ольгович свою доньку Звеніславу за Болеслава у Польщу 6650 р.	донька Всеволода Звеніслава	<i>чернігівський</i>
10.	Всеволод Ольгович одружив свого сина Святослава з Васильковною полоцького князя і був пир	Донька полоцького князя Васильковна (Марія ¹¹⁾)	<i>чернігівський</i>
11.	Ізяслав Мстиславич відав заміж доньку за Рогволода Борисовича Полоцького 6651 р.	донька Ізяслава	полоцький
12.	Всеволод Ольгович відав заміж двох своїх доньок 6652 р.	доньки Всеволода, онуки Володимира	<i>чернігівський</i>
13.	Перенесла тіло свого чоловіка Ярополка до церкви Святого Андрія у Янчиному монастирі князівна Олена 6653 р.	благовірна княгиня Олена	перяславський

14.	Вийшла заміж донька Святослава Ольговича за Романа Ростиславича 9 січня, у неділю на водохрещу 6656 р.	донька Святослава Ольговича	<i>чернігівський</i>
15.	Народження доньки Марії у Святослава Ольговича рано-вранці в неділю після Спаса 6657 р.	донька Святослава Ольговича Марія	<i>чернігівський</i>
16.	Юрій Долгорукий віддав заміж одну доньку за Олега Святославича, а іншу – за Ярослава Володимировича в Галич 6658 р.	доньки Юрія (Олена ¹²)	володимиро-суздальський і <i>чернігівський</i>
17.	Сестра Ізяслава Мстиславича, угорська королева, допомогла Ізяславу в одруженні брата Володимира Мстиславича на доньці угорського бана 6658 р.	сестра Ізяслава (Єфросинія ¹³) донька бана, бановна	волинський волинський
18.	Одруження Ізяслава Мстиславича на доньці царя із Обез, яку привів до Києва 6662 р.	дружина Ізяслава	київський
19.	Смерть дружини Гліба Юрійовича у Суздалі 6662 р.	Глібова Юрійовича	суздальський
20.	Одруження Мстислава Юрійовича на Петровні Михалковича у Новгороді 6663 р.	Петровна Михалковича	новгородський
21.	Одруження сина Юрія Долгорукого Гліба з донькою Ізяслава Давидовича в Києві 6663 р.	Донька Ізяслава Давидовича	<i>чернігівський</i>
22.	Дипломатична місія матері Володимира Мстиславича до угорської королеви та до зятя, угорського короля 6663 р.	матір Володимира Мстиславича, теща; угорська королева (Єфросинія ¹⁴)	волинський
23.	Мстислав Ізяславич захопив у Володимирі дружину та матір свого дядька Володимира Мстиславича і повів до Луцька 6664 р.	дружина Володимира, мати Володимира	волинський
24.	Сів у Києві Ізяслав Давидович із своєю дружиною 6666 р.	княгиня Ізяслава	<i>чернігівський</i>
25.	Смерть дружини Ростислава Глібовича Софії Ярославівни 6666 р.	дружина Ростислава Глібовича	полоцький
26.	Смерть дружини Гліба Всеславича 3 січня о 1 годині ночі 6666 р.	блаженна княгиня, дружина Гліба Всеславина, донька Ярополка Ізяславича	київський
27.	Дружина Ізяслава Давидовича побигла з Гомія до зятя Гліба до Переяслава, а далі – до Хоробору, Юропеську, де її зустрів Ярослав Всеволодич і вивів до Землі В'ятичів, до князя Ізяслава 6667 р.	княгиня Ізяслава	<i>чернігівський</i>
28.	Ізяслав Давидович просить доньку Андрія Юрійовича за свого небожа Святослава Володимировича Вщизького та їх весілля у Вщіжі 6668 р.	донька Андрія Юрійовича	<i>чернігівський</i>

29.	Новгородці зрадили Святославу Ростиславичу і під час повстання відправили його дружину до монастиря 6669 р.	княгиня Святослава Ростиславича	новгородський
30.	Агаф'я Ростиславівна вийшла заміж за Олега Святославича Сіверського 29 червня 6673 р.	Агаф'я Ростиславівна	<i>чернігівський</i>
31.	Донька Святослава Ольговича вийшла заміж за Ярополка Ізяславича 6674 р.	донька Святослава Ольговича	<i>чернігівський</i>
32.	Смерть дружини Святослава Ольговича 6674 р.	княгиня Святослава Ольговича	<i>чернігівський</i>
33.	Одруження Болеслави Святославівни на сині Ярослава Галицького Володимирі 6675 р.	Болеслава Святославівна, донька Святослава Всеволодича	<i>чернігівський</i>
34.	Смерть дружини Олега Святославича Андріївни 6675 р.	Андріївна	<i>чернігівський</i>
35.	Заручини сина Ярослава Ізяславича Всеволода з донькою Юрія Ярославича Малфрід 6675 р.	донька Юрія Ярославича Малфрід	київський
36.	Одруження доньки Олега Святославича із Ростиславом	донька Олега Святославича	<i>чернігівський</i>
37.	Під час хвороби Ростислава Мстиславича його сестра Рогнеда просила залишитися у Смоленську, хоча він поїхав до Києва, де й помер 6676 р.	сестра Ростислава Рогнеда	київський
38.	Дружина Володимира Мстиславича, яка брала участь у боротьбі чоловіка Володимира із Андрієм Юрійовичем 6678 р.	«жена» Володимира Мстиславича	київський
39.	Мстислав відправляє свою дружину, матір Володимира Мстиславича до Городка, але вона пішла до Чернігова, до Святослава Всеволодича 6678 р.	мати Володимира Мстиславича	київський
40.	Дружину Володимира Андрійовича вигнали з міста після смерті князя і вона пішла через Вручій до Вишгорода 6679 р.	дружина Володимира Андрійовича	київський
41.	Давид Ростиславич не впустив до Києва Володимира Мстиславича із дружиною 6679 р.	княгиня Володимира	київський
42.	Матір Володимира Галицького Настаську спалили галичани 6681 р.	Настаська	галицький
43.	Володимир Ярославич йде до Михалка Юрійовича в Торезький 6682 р.	княгиня Ольга, сестра Михалка	київський
44.	Після захоплення влади в Києві Святославом Всеволодичем він відправив дружину і дітей Ярослава Ізяславича до Чернігова 6683 р.	княгиня Ярослава	київський
45.	Ярополк Ростиславич одружився на доньці Всеслава Вітебського у Смоленську 3 січня м'ясопусного тижня у вівторок 6683 р.	донька Всеслава, князя Вітебського	суздальський

46.	До дружини Михалка Юрійовича та Всеволода Юрійовича Святослав Всеволодич приставив Олега Сіверського провести їх до Москви 6686 р.	Дружини Михалка та Всеволода	суздальський
47.	Мстислав Ростиславич просив Святослава послати до Всеволода Юрійовича звільнити князя Гліба, про що й молилася дружина Гліба Рязанського	Глебовая	рязанський
48.	Одруження Володимира Святославича на доньці Михалка Юрійовича	донька Михалка	<i>чернігівський</i>
49.	Одруження Всеволода Чермного на донці Казимира на Филипове говіння	Казимирівна	<i>чернігівський</i>
50.	Смерть дружини Гліба Рязанського 6687 р.	Глебовая	рязанський
51.	Смерть дружини Всеволода Ольговича 6687 р.	княгиня Всеволода	<i>чернігівський</i>
52.	Донька Ярослава Всеволодича вийшла заміж за Володимира Глібовича 8 листопада 6687 р.	донька Ярослава Всеволодича	<i>чернігівський</i>
53.	Народження до Дмитрова дня четвертої доньки у Всеволода Юрійовича Сбислави (Пелагеї) і хрещення її тіткою Ольгою 6687 р.	донька Всеволода у хрещенні Пелагея, в миру Сбислава; тітка Ольга	суздальський
54.	Дружина Святослава Всеволодича разом із своїм чоловіком захопили товари Давида Ростиславича, перехавши через Дніпро 6688 р.	княгиня Святослава Всеволодича	<i>чернігівський</i>
55.	Смерть князівни Ольги (Єфросинії), сестри Всеволода Юрійовича 6689 р.	Княгиня Ольга, сестра Всеволода, чернече ім'я – Єфросинія	суздальський
56.	Одруження Гліба Святославича з донькою Рюрика Ростиславича, а Мстислава Святославича – з ясиною, свахою Всеволода Юрійовича 6690 р.	донька Рюрика Ростиславича; ясиня, сваха Всеволода	<i>чернігівський</i> <i>чернігівський</i>
57.	Донька Всеволода Юрійовича Верхуслава вийшла заміж за Ростислава на наступний день після свята Святої Єфросинії 6695 р.	Донька Всеволода Верхуслава	суздальський
58.	Святослав Ігоревич одружився з донькою Рюрика Ярославом, а Володимир Ігоревич – з Кончаківною 6696 р.	донька Рюрика Ярослава; Кончаківна	<i>чернігівський</i> <i>чернігівський</i>
59.	Одруження Володимира Галицького із дружиною попа 6696 р.	дружина попа	галицький
60.	Відав заміж Роман Мстиславич Володимирський доньку за сина Володимира Галицького 6696 р.	донька Романа Мстиславича Володимирського	галицький
61.	Дружина Романа Мстиславича з Галича пішла в Овруч після того, як її чоловік втік з Галича до Володимира 6696 р.	дружина Романа	галицький
62.	Одруження Давида Ольговича з донькою Ігоря Святославича 6698 р.	Ігорівна	<i>чернігівський</i>

63.	Перед смертю Святослава Всеволодича прийшли свати за Єфимією Глібовною, його онукою 6702 р.	Єфимія Глібовна, онука Святослава	<i>чернігівський</i>
64.	Народження доньки у Ростислава Рюриковича Єфросинії (Ізмарагд). Приїзд її тітки Предслави 6706 р.	Донька Ростислава Єфросинія (на прізвисько Ізмарагд); тітка Предслава, дружина Мстислава Мстиславича	київський київський
65.	Рюрик Ростиславич віддав заміж свою доньку Всеславу за Ярослава Глібовича Рязанського 6707 р.	донька Рюрика Всеслава	київський
66.	Святослав Всеволодич наказав своїй дружині постригтися у черниці після його смерті 6702 р.	княгиня Святослава	<i>чернігівський</i>
67.	Приїхали до Видубицького монастиря після закінчення спорудження підпірної стіни разом із Рюриком його дружина, донька Предслава та сноха Ростислава та вчинили пир 6708 р.	Княгиня Рюрика, донька Рюрика Предслава; сноха Ростиславля	київський київський київський

Таблиця 2.

ЧАСТОТНІСТЬ ЗГАДУВАННЯ ЧЕРНІГІВСЬКИХ КНЯГИНЬ І КНЯЗІВЕН У КИЇВСЬКОМУ ЛІТОПИСІ XII ст.

№	Критерій	Кількість згадок	%
<i>І. Як згадуються:</i>			
	По іменах:		
1.	Звеніслава Всеволодівна (донька Всеволода Ольговича)	1	
2.	Верхуслава Всеволодівна (донька Всеволода Мстиславича і доньки Святоші Давидовича)	1	
3	Марія (донька Святослава Ольговича)	1	
4.	Болеслава Святославівна (донька Святослава Всеволодича)	1	
5.	Агаф'я Ростиславівна (дружина Олега Сіверського)	1	
6.	Ярослава Рюриківна (дружина Святослава Ігоровича)	1	
7.	Єфимія Глібовна (онука Святослава Всеволодича)	1	
	РАЗОМ:	7	23
	За родинними зв'язками:	30¹	100
1.	Доньки – князівни: по іменах за приналежністю до роду, донька князя	13 4 9	43 13 30
2.	Дружини – княгині: по іменах за приналежністю до роду, переважно по батькові	16 2 14	54 7 47

¹ Дружина Ізяслава Давидовича згадується двічі як княгиня Ізяслава під 6666 р. і 6667 р.

3.	Онука: по імені	1	3
	РАЗОМ:	30	100
II. У якому контексті (у зв'язку із якими подіями) згадуються:			
1.	заручини та шлюб	21	70
2.	військово-політична діяльність	4	13
3.	смерть і поховання	3	11
4.	народження та хрещення	1	3
5.	постриг у черниці	1	3
	РАЗОМ:	30	100

Таблиця 3.

ЧЕРНІГІВСЬКІ КНЯГИНІ І КНЯЗІВНИ ХІ – СЕРЕДИНИ ХІІІ ст.:
порівняльна характеристика **

№	Ім'я (точно чи вірогідне) чи родові походження	Де згадана в джерелах	Контексти згадувань
1	<i>Анастасія</i> , дружина Мстислава Володимировича	Любецький Синодик	як княгиня
2	<i>Кілікія</i> , дружина Святослава Ярославича	Любецький Синодик	як княгиня
3	<i>Феодосія</i> , дружина Давида Святославича	Любецький Синодик ПВЛ	як княгиня без імені
Княгині і князівни Миколи Святоші, сина Давида Святославича			
4	<i>Анна</i> , дружина Миколи Святоші, донька Святополка Ізяславича	Любецький Синодик	як княгиня
5	<i>Верхуслава</i> Всеволодівна, донька Всеволода Мстиславича та доньки Миколи Святоші	КЛ	одруження
Княгині і князівни Всеволода Ольговича			
6	<i>Марія Мстиславівна</i> , дружина Всеволода, донька Мстислава Володимировича ¹⁵	КЛ	без імені
7	Дві доньки Всеволода (<i>Анна?</i> ***)	КЛ	одруження
8	<i>Звеніслава</i> , донька Всеволода, дружина польського короля Болеслава	КЛ	одруження
9	<i>Сбислава</i> , донька Всеволода, дружина польського короля Владислава II	КЛ	одруження, як донька Всеволода
Княгині і князівни Святослава Ольговича			
10	<i>Катерина</i> , дружина Святослава	Любецький Синодик	княгиня
11	<i>Марія</i> , донька Святослава	КЛ	народження, одруження

** Зотов Р. О черниговских князьях по Любецкому Синодику и о Черниговском княжестве в татарское время / Р. Зотов. – СПб., 1882. – С. 13–89; Ипатьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки русской культуры, 1998. – Т. 2. – Стб. 313–608.

*** Донька Всеволода Ольговича та Марії Мстиславівни, доньки Мстислава Володимировича, яку згадує Д. Донської ¹⁶.

12	<i>Святославівна</i> , донька, дружина Ярополка Ізяславича Луцького	КЛ	без імені, одруження
Княгині і князівни Ізяслава Давидовича			
13	<i>Ізяславівна</i> , донька Ізяслава, дружина Гліба Юрійовича	КЛ	без імені, одруження
14	<i>Андріївна</i> , дружина Святослава Володимировича Вщизького, небожа Ізяслава	КЛ	донька Андрія Юрійовича, одруження
Княгині і князівни Олега Святославича Сіверського			
15	<i>Агаф'я Ростиславівна</i> , дружина Олега	КЛ	одруження
16	<i>(Олена?) Юрїївна</i> , дружина Олега	КЛ	без імені, одруження
17	<i>Андріївна</i> , дружина Олега	КЛ	без імені, смерть
18	<i>Олегівна</i> , донька, дружина Ростислава Мстиславича	КЛ	без імені, одруження
19	<i>Анастасія</i> , дружина Святослава, сина Олега	Любецький Синодик	княгиня
Княгині і князівни Ігоря Святославича			
20	<i>(Єфросинія?)¹⁷ Ярославівна</i> , дружина Ігоря	КЛ	без імені
21	<i>Ігорівна</i> , дружина Давида Ольговича	КЛ	без імені, одруження
22	<i>Кончаківна</i> , дружина Володимира, сина Ігоря	КЛ	одруження
23	<i>Ярослава Рюриківна</i> , дружина Святослава, сина Ігоря	КЛ	одруження
24	<i>Євфимія</i> , онука Ігоря Святославича, дружина Всеволода Володимировича	Любецький Синодик	княгиня
Княгині і князівни Ярослава Всеволодича			
25	<i>Ірина</i> , дружина	Любецький Синодик	княгиня
26	<i>Ярославівна</i> , донька, дружина Володимира Глібовича	КЛ	одруження
27	<i>Василіса</i> , дружина Ярополка, сина Ярослава	Любецький Синодик	княгиня
Княгині і князівни Святослава Всеволодича			
28	<i>Марія Васильковна</i> , дружина Святослава, донька Василька Рогволодовича	Любецький Синодик	княгиня
29	<i>(Євфимія?)¹⁸</i> , дружина Святослава	КЛ	донька полоцького князя без імені
30	<i>Євдокія</i> , дружина Володимира, сина Святослава	Любецький Синодик КЛ	княгиня донька Михалка Юрійовича
31	<i>Болеслава Святославівна</i> , донька Святослава Всеволодича, дружина Володимира Ярославича Галицького	КЛ	одруження
Княгині і князівни Гліба, сина Святослава Всеволодича			
32	<i>Анастасія Рюриківна</i> , дружина Гліба	Любецький Синодик КЛ	княгиня донька Рюрика Ростиславича

33	<i>Євфимія Глібовна</i> , донька Гліба	КЛ	онука Святослава Всеволодича, одруження
Княгині і князівни Олега, сина Святослава Всеволодича			
34	<i>Єфросинія Юрїївна</i> , дружина	Любецький Синодик КЛ	княгиня Юрїївна, одру- ження
Княгині і князівни Мстислава, сина Святослава Всеволодича			
35	<i>ясиня</i> , дружина	КЛ	одруження
36	<i>Марфа</i> , дружина	Любецький Синодик	княгиня
Княгині і князівни Всеволода Святославича Черного			
37	<i>Анастасія</i> , дружина	Любецький Синодик	княгиня
38	<i>Марія Казимирівна</i> , дружина	КЛ	Казимирівна, одруження
Княгині і князівни Михайла Всеволодича			
39	<i>Феофанія Романівна</i> , дружина	Любецький Си- нодик	княгиня

1. Донской Д. Справочник по генеалогии Рюриковичей / [под ред. Д. М. Шаховского]. – Ренн, 1991.
2. Коган В. М. История дома Рюриковичей (опыт историко-генетического исследования) / В. М. Коган. – СПб. : Изд. дом «Бельведер», 1993.
3. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2006.
4. Пушкарева Н. Л. Женщины Древней Руси / Н. Л. Пушкарева. – М. : Мысль, 1989. – 226 с. ; Ее же. Имущественные права женщин на Руси (X–XV вв.) / Н. Л. Пушкарева // Исторические записки. – М., 1986. – Т. 114. – С. 180–224.
5. Романов Б. А. Люди и нравы Древней Руси. Историко-бытовые очерки XI–XIII вв. / Б. А. Романов. – М. ; Л. : Наука, 1966. – С. 189–213.
6. Литвина А. Ф. Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимики / А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский. – М. : Индрик, 2006. – С. 238–265.
7. Чугаева І. К. Чернігівське літописання XI–XIII ст. : дис. кандидата іст. наук : 07. 00. 01 / Чугаева Ірина Костянтинівна. – Чернігів, 2012. – С. 91, 242–245.
8. Приселков М. Д. История русского летописания XI – XV вв. / М. Д. Приселков. – СПб., 1996. – С. 88–89; Лихачев Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. С. Лихачев. – М. ; Л., 1947. – С. 186–189.
9. Пушкарева Н. Л. Женщины... – С. 33.
10. Донской Д. Справочник по генеалогии... – С. 65.
11. Там само. – С. 66, 88; Зотов Р. О черниговских князьях по Любецкому Синодику... – С. 75.
12. Донской Д. Справочник по генеалогии... – С. 68.
13. Пушкарева Н. Л. Женщины... – С. 34.
14. Там само. – С. 35.
15. Донской Д. Справочник по генеалогии... – С. 47.
16. Там само. – С. 48.
17. Там само. – С. 69.
18. Там само. – С. 166.

В статье подсчитаны черниговские княгини и княжны, упомянутые в Киевской летописи XII в. и в Любецком Синодике в XI – середине XIII вв., а также совершена попытка их идентификации. На основе сравнения частотности и контекста упоминаний княжон и княгинь вообще и черниговских в частности в Киевской летописи XII в. автор выделяет ещё один критерий, который маркирует следы черниговского летописания Ольговичей.

Ключевые слова: черниговские княгини и княжны, Киевская летопись, Любецкой Синодик, Всеволод Ольгович, Святослав Ольгович, Святослав Всеволодич.

The article deals with a calculation of Chernihiv princesses, which were mentioned in Kyiv Chronicle of XIIth century and Lubech Commemoration Book in XI – in the middle of XIII centuries and also was made an attempt to identify them. Based on a comparison of a frequency and context of mention of princesses generally and of Chernihiv princesses specifically in Kyiv Chronicle of XIIth century the author detaches one more criterion, which is marking Chernihiv Olhovychy chronicle writing.

Keywords: Chernihiv princesses, Kyiv Chronicle, Lubech Commemoration Book, Vsevolod Olhovych, Svyatoslav Olhovych, Svyatoslav Vsevolodych.

